

Jemielity, Witold

Zamiar zniszczenia kościoła pod wezwaniami św. Michała Archanioła w Łomży

"Studia Łomżyńskie", 7, 1996, s. [405]-407

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zamiar zniszczenia kościoła

pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Łomży

Na początku XIX wieku były w Łomży cztery kościoły: parafialny pod wezwaniem św. Michała Archanioła, jezuicki, ojców kapucynów i sióstr benedyktynek. Dwa ostatnie służyły tylko wymienionym zakonom i posiadały małe rozmiary.

Kościół św. Michała Archanioła zbudowano w latach 1504-1525. Był z cegły, trzynawowy, długi 53 m, szeroki 23 m, w najwyższych partiach sklepienia wysoki 19 m. Obok kościoła stała dzwonnica wzniesiona z nim w jednym czasie. W ciągu wieków gmach wielokrotnie remontowano. Pod koniec XVIII wieku zabrakło funduszy, kraj zubożał, trwały powstania i wojny łącznie z napoleońskimi. Łomża była miastem rządowym, zatem właściciel miasta ponosił część kosztów przy restauracji kościoła. W 1806 r. proboszcz Królikiewicz prosił króla pruskiego Wilhelma o fundusze i otrzymał zapewnienie pomocy (po trzecim rozbiórze Łomża pozostawała w zaborze pruskim)¹. W 1807 r. Prusacy odeszli, a władze Księstwa Warszawskiego nie zainteresowały się stanem świątyni. W 1818 r. dach kościoła wymagał gwałtownie reperacji, dzwonnica przedstawiała opłakany widok. W marcu 1819 r. burmistrz Łomży zapieczętował kościół w trosce o bezpieczeństwo ludzi².

Budowę drugiego kościoła Jezuici ukończyli w 1740 r. Był z cegły, trzynawowy, długi 51 m, szeroki 27 m, wysoki w nawie głównej 18 m. Kościół służył młodzieży kolegium jezuickiego, a po kasacie w 1773 r. zakonu, młodzieży szkoły prowadzonej przez pijarów. W latach 1808-1816 przeznaczono świątynię na magazyn wojskowy³.

Konieczny był więc remont obu kościołów przy nieodzownej pomocy rządu. Natychmiast po zapieczętowaniu kościoła parafialnego ks. Królikiewicz powiadomił biskupa Jana Klemensa Gołaszewskiego. Ten bezzwłocznie zwrócił się do komisji rządowej wyznań religijnych i oświecenia publicznego o przyśpieszenie reperacji budowli. Dnia 20 kwietnia 1819 r. komisja rządowa poleciła komisji województwa augustowskiego przedstawić sobie kosztorys prac restauracyjnych. To dotyczyło kościoła św. Michała Archanioła. Ks. Walenty Strzeszewski, rektor szkoły wojewódzkiej w Łomży, niewątpliwie też zabiegał o fundusze na prace

¹ Archiwum Diecezjalne w Łomży. Akta kościoła łomżyńskiego., sygn. 255 A k. 4, 8; Spis z 1818, sygn. 254 k. 7, 8.

² W. Jemielity, *Katedra Łomżyńska*, Łomża 1989, s. 1 n.

³ J. Paszenda, *Dzieje zabudowań jezuickich w Łomży*, w: 380 lat szkoły średniej ogólnokształcącej w Łomży 1614-1994, Warszawa 1994, s. 37 n.

przy kościele jezuickim, który służył młodzieży szkolnej.

W takich okolicznościach, w lecie 1819 r. namiestnik Królestwa Polskiego Józef Zajączek (przedstawiciel króla i cara Aleksandra I) odbywał inspekcję Łomży, Augustowa, Suwałk i innych miast w ówczesnym województwie augustowskim. Dnia 7 sierpnia tego roku na posiedzeniu Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego zaproponował szereg zmian we wspomnianym województwie m.in. w Łomży. Stwierdził, iż w tym mieście oba duże kościoły, parafialny i pojezuicki wymagają pilnej odnowy. W lepszym stanie był kościół pozakonny, ponadto w jego pobliżu znajdowała się szkoła wojewódzka. Niechby więc pozostał na użytek parafii i młodzieży szkolnej. Kościół św. Michała Archanioła jako bardziej zrujnowany i mniej ozdobny należało rozebrać. Materiał z niego można przeznaczyć na budowę brakującego w mieście więzienia, albo ratusza, albo biura komisarza obwodowego bądź innego gmachu publicznego. Wprawdzie komisja rządowa wyznań religijnych i oświecenia publicznego wyasygnowała już pieniądze na remont kościoła św. Michała Archanioła, ale on uważa, iż sumę można by przekazać na kościół pozakonny.

W miesiąc potem, 7 września komisja rządowa spraw wewnętrznych i policji powiadomiła władze Łomży, iż zapadła decyzja o zburzeniu kościoła parafialnego. Niech one same określą, na co przeznaczyć materiał z rozbiórki, na ratusz, więzienie lub inne cele. Dnia 25 października tego roku wysłano z Warszawy ponaglenie odnośnie rozbiórki. W odpowiedzi na pismo, 9 listopada prezes Lubowiecki tłumaczył się, że asesor budowniczy województwa augustowskiego Tryniszewski nie przedstawił jeszcze projektu rozebrania kościoła; asesor był zajęty remontem mostów w Tykocinie w związku z przejazdem cara.

Tryniszewski 16 lutego 1820 r. przedstawił swoją opinię. Kościół stoi kilkadziesiąt lat. Zbudowano go bardzo dokładnie i z wybornych materiałów, stanowi niejako skałę. Rozbiórka byłaby trudna i kosztowałaby kilkadziesiąt tysięcy złotych, zaś pozyskany materiał zaledwie kilka tysięcy złotych. Jedynie drewno z więzby dachowej można by powtórnie użyć w całości. Asesor rozważał nawet przerobienie kościoła na więzienie, a nie rozbiórkę. Wówczas należałoby zniżyć wyniosłe sklepienie, dać nowy dach, pobudować piętra, wybić drzwi i okna. Te prace byłyby trudne i kosztowne. Pozostaje trzecia możliwość: zachowanie budowli nadal jako kościoła. Remont kosztowałby 14 700 zł. Dodatkowo przemawia za tym potrzeba zachowania pięknych nagrobków znajdujących się w kościele.

Dnia 28 lutego 1820 r. komisja województwa augustowskiego przesała opinię Tryniszewskiego do komisji rządowej spraw wewnętrznych i policji. Sama opowiedziała się za remontem i zaznaczyła, że 28 grudnia 1819 r. komisja rządowa wyznań religijnych i oświecenia publicznego nawet ogłosiła licytację na restaurację kościoła św. Michała Archanioła. Dnia 11 marca 1820 r. komisja rządowa spraw wewnętrznych i policji przekazała namiestnikowi Królestwa Polskiego całą dokumentację. Józef Zajączek 31 marca tego roku cofnął swoje postanowienie o zniszczeniu kościoła św. Michała Archanioła w Łomży. W uzasadnieniu

powołał się na opinię komisji rządowej wyznań religijnych i oświecenie publicznego, iż kościół nadaje się do odbudowy⁴. Tak zakończyła się korespondencja odnośnie losu kościoła św. Michała Archaniola.

Po dorywczym remoncie otwarto kościół. Podczas powstania listopadowego umieszczono w nim magazyny wojskowe. Według opisu z 1839 r. w kościele były liczne zacieki, odpadały gzymsy, obraz ruiny przedstawiały skarpy okalające budowlę, zniszczeniu uległy wszystkie okna i drzwi. Poważne prace rozpoczęto dopiero w 1844 r. Kościół św. Michała Archaniola istnieje do dzisiaj i to w dobrym stanie, od 1925 r. jest katedrą diecezji łomżyńskiej⁵.

Kościół jezuicki nadal niszczał, służył za magazyn. W 1833 r. po drobnych remontach przekazano go do nabożeństw dla młodzieży szkolnej. Ostatecznie w 1853 r. kościół przejęli protestanci, odnowili i użytkowali do drugiej wojny światowej. W 1944 r. cofające się oddziały niemieckie wysadziły dynamitem budowlę. Dzisiaj nie ma śladu po tym kościele⁶.

Kolejne zniszczenie groziło kościołowi św. Michała Archaniola w 1944 r. Dnia 12 września tego roku w południe przybył niemiecki porucznik i zażądał wyjazdu biskupa Stanisława Łukomskiego z Łomży, bowiem miasto zostanie zniszczone, w tym katedra, seminarium, dom katolicki oraz inne budynki kościelne. W dwie godziny później przybył tenże porucznik wraz z szefem sztabu, majorem. Starszy rangą oświadczył, iż katedra musi zostać zburzona, gdyż stanowi najwyższy punkt Łomży. Biskup zaprowadził oficerów do katedry, począł ich prosić, wreszcie targować się. Jeśli chcą koniecznie zburzyć, niech wystarczy dzwonnica. Gdy odmówili: to zburzcie dach, a sklepienie i mury niech zostaną. Po odmowie, biskup uprosił wojskowych, aby chwilę pozostali, on sam udał się do kaplicy Matki Boskiej na modlitwę. Wyszedł z katedry niosąc dwa różańce i dał oficerom, zauważył bowiem, iż byli katolikami. Biskup życzył im, aby szczęśliwie wrócili do swoich rodzin, w czym pomoże im Matka Boska, gdy pozostawią nienaruszoną świątynię. Oficerowie spowżniali, podziękowali za różańce i odeszli. Kościół św. Michała Archaniola ocalał⁷.

Witold Jemielity

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych. KRSW, Akta ogólne dotyczące się rewizji województw, sygn. 6253 k. 44, 49, 50, 62, 103-105, 108, 124, 157.

⁵ W. Jemielity, dz. cyt., s. 5.

⁶ J. Paszenda, dz. cyt., s. 72.

⁷ Bp Stanisław Łukomski, *Wspomnienia. „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej” 1974*, nr 10-11, s. 62.